

Kovács Éva

MAGYARORSZÁGI ANJOU KORONÁK

A nagyváradi királyszerűek egyikéből előkerült töredékes koronával (Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum) eddig főleg történeti és jelvénytörténeti szempontból foglalkoztak. /1/ Elsősorban arra a kérdésre keresték a választ, hogy kinek a sírjából került elő, a hozzátartozó aranyozott ezüst országalmával (ibidem) és egy sárkányos arany ékszerrel együtt. /2/ Varju Elemér vetette fel, hogy az ékszer Zsigmond Sárkány-rendjének jelvénye lehetett, s így az együttes az ő temetési dísz volt (+1437). /3/ Mivel az ékszer elveszett, hiányzik a perdöntő bizonyítéka az egyébként igen plauzibilis Zsigmond-konjekturának, s ezért továbbra is számolni kell az eredetileg felmerült lehetőséggel, hogy 1755-ben Mária királynőnek, Zsigmond első feleségének sírját találták meg (+1395). Félretéve ezt az újabb szempontok alapján egyelőre nem revidálható kérdést, ezuttal a korona művészettörténeti és datálási problémáival kívánok foglalkozni. Az eddigi keltezési javaslatokat ugyanis az említett halálozási dátumokhoz igazították, noha nyilvánvaló, hogy akármelyiket vesszük is figyelembe csak terminus ante quem értékük lehet. Annál is inkább, mert a nagyváradi korona, annak ellenére, hogy sírból került elő, nem szükségszerűen a temetés céljára készült.

Az aranyozott ezüst korona erősen rongált és hiányos. Hat megmaradt sarniros tagját egy rézpántra erősítették, az eredeti összeállítást megbolygatva. A rubinok és smaragdok váltakozására alapuló ritmust figyelmen kívül hagyva a hasonló liliomokat helyezték egymás mellé. A kövek közül sok hiányzik, elveszett a foglalatok egy része is és valamennyi gyöngy/4/.

A nagyváradi koronával ellentétben viszont majdnem tökéletesen ép az a kilenc liliomos ágból álló másik példány, melyet egy hét és egy két tagu részre bontva, szövetre erősítve Szent Simeon zárai ereklyetartója (San Simeone) rejt magában/5/. A két korona rokonsága szembeötlő, a záraitól aligha lehet más gondolni, mint hogy Anjou adomány, éppugy, mint a szent díszes ereklyetartó ládája/6/. A kört tovább tágitja egy másik, egyetlen liliom, mely az ún. Kantakuzena hercegnő mitrájának csucsára erősítve maradt meg (Belgrád, Szerb Ortodox Egyház Múzeuma). A gyöngyös aranyhimzésű mitrát felírata szerint Cillei Ulrik felesége, Brankovics György szerb deszpota és egy Kantakuzéna lánya adományozta a belgrádi metropolitának. /7/ A rongált nagyváradi koronáról ritkán hangsúlyozták, hogy milyen finom munka, mely még a fotón is szembeötlök a zárai esetében. A vékony lemezből kivágott, elegáns körvonalu, karcu liliommal

koronázott tagokat filigrán keretezi, kettős szálból sodorva. A váradin a sarnirok mellett a filigrán megkettőzött. A sarnirok megoldása különbözik. A váradi leleten egy és kettő sima csövecskével illeszkedik, a másikon kettő és három hornyolt taggal. A mitrán levő liliomos ág sarnirja ugyancsak ötrészes és ugyanakkor kettős. Vagyis a koronát köztes tagokkal tették elasztikusabbá. /8/ Elképzelhető, hogy a köztes tagon volt a pálcá, mely a hasonló típusú koronáknál a sarnir összefogása mellett az ágak közeit kitöltő diszként szolgált. A zárai koronán hat pálcát látunk, stilizált növényi képlet, csucsán fejecskével s öt szem gyönggyel meg- rakva. A váradi korona liliomainak hátoldalán keskeny lemez fut végig, a csucsánál dróttá vékonyítva, mely kétszer meggörbitve gyöngyszemet tartott. /9/ A foglalatok elrendezése és formája tökéletesen azonos mind a három koronán, mint ahogyan a liliomok formája is az. Minden tagon lent középen a pánthoz és a liliom szárához idomuló hatélú, nagy hornyolt foglalat található, fogazott éllel. A követ ezeken karmok tartják, tövükből hét szál vezet a szélekhez, melyekre gyöngyszemeket ültettek. A többi foglalat egyforma sima éllel és karmok nélkül. Minden liliomos tagon található nyolc kerek, vagy enyhén ovális és egy rombuszalaku. Utóbbi a liliomok közepén helyezkedik el és ismét gyöngyök díszítik. A gyöngyök elrendezése a zárai és belgrádi liliomokon azonos: a kő mögül kinyuló lemezkéken ül négy szem, úgy hogy kitöltse a heraldikus forma közeit. A gyöngyök egykori meglétét egyetlen tűske jelzi a váradi koronán, az egyik smaragd foglalatának jobb felső élén. /10/ Forrasztásnyomok másutt is találhatóak, de mindig a kövek felső élén, négy gyöngy helyett tehát ez alkalommal megelégedtek kettővel. Végül is azt kell mondani, hogy az azonos diszitó rendszerű három között a nagyváradi korona egy árnyalatnyival szerényebb kivitelű volt. Ez a tény int óvatosságra, hogy a zárai mintájára itt is eleve feltételezzem a díszes pálcák egykori meglétét, bár ezt a lehetőséget kizárni sem lehet.

A koronák legfőbb jellemzői magasra emelt kőfoglalataik. A drágakövek foglalásának története nincs megírva, az idevágó megfigyelések többnyire esetenkénti leírásokban merülnek ki. Pedig a foglalat, amellett, hogy mindig jellemző a kérdéses műhely technikai apparátusára, integráns stiluselem is. A magasra emelt, lebegő gótikus kőfoglalás történetének kérdése az utóbbi években napirendre is került. Erich Steingraberre hivatkozva Hans R. Hahnloser indította el a vizsgálatát, a legnagyobb s egyszersmind biztosan keltezhető emlékekkel, a velencei Pala d' Oro (San Marco székesegyház) 1342-1345 között készült keretdiszével kapcsolatban. /11/ Az emlékek sorát tetemesen bővítette többek között magyar Anjou vonatkozású tárgyakkal, a máriacelli és az aacheni képekkel, valamint a nagyváradi koronával Klaus Krafft. /12/ Kraft gyűjtéséhez még további emlékek is sorolhatók /1. Függelék/. Itt most csak a magyar vonatkozású emlékekről lesz szó,

Az emlékek bővülése önmagában nem változtatja meg az első nagyobb áttekintésre kialakult összképet, azt tudniillik, hogy ezzel a kőfoglalási stílussal nagyjában a 14. század második negyedétől lehet számolni, s a felső időhatárt pedig a század vége körül lehet meghuzni. Az is érzékelhető, hogy elterjedése igen széles hatósugaru, érinti Felső-Itáliát (Velence, Verona), Franciaországot, és a Rajna-vidéket, Prágát és a magyar Anjou udvari művészetet, talán a Balkánt is. A genesis kérdése azonban korántsem tisztázott. Erre itt ugyancsak nincs mód

részletesen kitérni, különösen nem az előzményekre. Annyit csak, hogy e kőfogalási stílus története sokkal több fázisra oszlik, mint eddig hittük. Valójában a kövek megemlése önmagában nem jelenti a stílust is. Eltekintve attól, hogy az európai ötvösség történetének korábbi századaiban is élt ezzel az eljárással, más a szerepe a foglalatoknak az előzményként tárgyalt 13. századi emlékcsoport, valamint a kérdéses eljárással tévesen azonosított à jour foglalású kövekkel díszített 14. századi művek esetében. /13/ Más-más értelemben, de mindkét eljárással a kövek kiemeléséről van szó, önállósításukról, itt viszont a kövek megregulázásáról. A foglalat nem a kő méretéhez, formájához idomul, hanem ettől lényegében független alakot ölthet, gyakran úgy, hogy egymás mellé illetve alkalmazkodik egy adott felülethez, vagy díszítőformához. Néhány példán az alap felett egy második, lebegő, szinte tökéletesen zárt felület alakul ki az egymáshoz izülő foglalatokból; más példák a foglalatok határozzák meg a tárgy konturját.

A fent leírt három koronán a központi követ az alapformához idomított, hangsúlyos méretű foglalat tartja. Ez a részlet az emlékcsoport legvirtuózabb példáihoz (másodlagosan elhelyezett ékszer részletek a conques-i Sainte Foyn-korona töredéke, Firenze, Museo Nazionale di Bargello) hasonlít. /14/ A többi izoláltan álló kő kerek, élesen metszett szélű hornyolt foglalatok viszont azokkal a 14. század legelejére keltezhető emlékekkel vethető össze, melyeket eddig a kérdéssel foglalkozó kutatók figyelme elkerült, noha ezek jelentik a 13. századi emlékek után a váltást, ezek a közvetlen előzmények. Egyik az ugynevezett Kunigunda korona Münchenben (Schatzkammer der Residenz), a másik a Keresztelő Szent János fejerekljetartójára applikált két korona Rómában (San Silvestro in Capite). /15/ Utóbbiak közül az egyiknek – a leemelhetőnek – pántján a kövek mellett kinyúló karokon négy gyöngyszem, mint az itt tárgyalt darabokon. Tehát a három koronán a foglalatok egymás mellett fejlett és primitív formájukban találhatóak meg. A sarnirokat összetartó pálcá diszitése ugyancsak klasszikus 13. századi jelenség a liliosz koronák alakulásában. A díszítés kúionböző lehet, néha egyetlen átfurt drágakő, Drágakövek díszítik a már említett müncheni korona és IV. Károly császár koronája sarnirjait összetartó pálcákat (Prága, Szent Vitus dóm), tehát 14. századi emlékeket is. /16/ Az említett római ereklye korona felépítése egyedülállóan manierisztikus megoldásu: maguk a liliosz száruk alkotják a pálcák fejét. A zárai koronával leginkább rokon a margitszigeti, ugyancsak sírból előkerült 13. századi korona (Budapest, Magyar Nemzeti Muzeum) háromlevél disze. /17/ Pontosabban szólva azonos dekoratív ötletéről van szó, mely azonban eltérő formában öltött testet. A zárai korona felismerhetetlenségig stilizált ág-képletében egy férfi fej buvik meg, melynek hajviselete ugyancsak 13. századi jellegű. Ezzel szemben az archaikus fejecske és a növényi disze együttesen egy 15. század legelejére keltezett ékszerrel (öv részlete, Köln, Kunstgewerbemuseum) vethető össze leginkább. /18/ Igen kicsiny a valószínűsége annak, hogy a pálcadíszek későbbi kiegészítések lennének, tehát ezeket is figyelembe kell venni a zárai, illetve vele együtt a nagyváradi korona és a magános töredék művészettörténeti helyének megítélésében, Bizonyos, hogy korábbi művekről van szó, mint ahogyan eddig a váradi leletet keitették (14. sz. vege, 15. sz. eleje). A kifejezetten régies vonások mellett a fejlett középső kőfoglalat arra enged következtetni, hogy legkorábban a 14. század közepén készülhettek,

egyazon műhelyben. Az adott szituációban ezt a műhelyt Nagy Lajos király udvarának hatósugarában kell keresni. A zárai korona valószínűleg a magyar király ajándéka, feltehetően ép koronaformában a Simeon ereklye tiszteletére. Alkalom nyílt az ajándékozásra az ereklyetartóval együtt, tehát 1377-1380 körül, de korábban is, esetleg már az 1345-1346-os zárai bevonulás alkalmával, vagy az 1358-as zárai békekötés idején. Az ereklyetartón megörökítették a jelenetet, amint 1357-ben a Zárába bevonuló Lajos elé viszik az ereklyét. /19/ Simeon próféta közbenjárását főleg azok keresték, akiknek nem volt fiugyermeük. Nagy Lajos király egész családjával is elzarándokolt Zárába, 1371-ben. A korona adományozása tehát megelőzhette a koporsóét: a próféta épen maradt tetemét diszithették vele.

A csuklós-pálcás liliomos korona szívós típusnak bizonyult. Egyszerűbb emlékek mellett ezt mutatja legrangosabb példája, a 14. század második felében készült prágai korona. Igaz, hogy IV. Károly császár egy korábbi alakítottatott át, azt utánozva. /20/ A koronák típusa ugyanis a 14. század folyamán meglehetősen változásokon ment keresztül. Legalábbis a francia udvarok reprezentációjában új, bonyolultabb szerkezetű koronák jelentek meg. Ezeknek ugyan egyetlen példája maradt a müncheni kincstár ugynevezett "cseh" vagy "angol" koronája, de maga a típus ábrázolások és főleg írott források alapján meglehetősen világosan áll előttünk. /21/ Nem kifejezetten uralkodói koronákról van szó, hanem előkelő ékszerekről. Először is az ágak és az alsó pánt elkülönülnek. Az alsó rész, a chapel gyakran magában is viselhető, s maga is önálló ékszer-kompozícióból (oeuvre, fermail) áll. Az ágak (fleurs) – többnyire váltakozva magasabb és alacsonyabb liliomok – tehát esetenként leszerelhetők. Ugy látszik, hogy a sarnirt összefogó diszes pálcák (bastonnetz) kiszorulnak, illetve átadják helyüket a nagyobb ágak közötti alacsonyabbaknak.

A magyar koronák egyértelműen az előző típus példái. Ha egyáltalán erről van itt szó, ékszerekről, melyek később ereklyekoronává illetve temetési koronává lettek. A Nagy Lajos udvarához fűződő megmaradt ötvös emlékek mind ezüst-tárgyak, így ezüst a talán még Károly Róbert korából való kettőskeresztes zománccimeres országalma, és a két palástdisz pár is, a király talán legszemélyesebb jellegű megmaradt tárgyai is. /22/ Ebben a tekintetben kortársával, a Valois I. Anjou Lajos herceggel hasonlítható össze, akinek fantasztikus kincsgyűjteménye főleg ezüst művekből állott. /23/ De Louis d'Anjou személyes ékszerei viszont aranyból készültek, ugyanígy Lajos király anyjának, Łokietek Erzsébetnek hagyatékában is arany koronák voltak. /24/ Egyébként a 14. században csak arany koronák és fejdíszek fordulnak elő a fejedelmek és családtagjaik személyes reprezentációjában. Mí a helyzet tehát az aranyozott ezüst váradi koronával, melynek lehetséges keltezésén kívül tulságosan diszes volta és gondos munkája is ellentmond annak, hogy valamelyik temetésre készült volna. Ugyanakkor valószínűleg nem is ékszer. Itt kell egyébként megjegyezni, hogy a "házi koronákról", szerény, "hét-köznapi" ékességekről az "ünnepi" mellett, oly sokszor leírt, régi keletű elképzelések többé-kevésbé a romantikus mesék világába tartoznak. Marad mint legvalószínűbb lehetőség, hogy a nagyváradi korona eredetileg a Szent László ereklye számára készült adomány volt, mint bizonyára a zárai is. Tudjuk, hogy Nagy Lajos különösen tisztelte szent elődjét; 1352-ben egy sebesülése után külön el is zarándokolt Váradra. Valószínűleg ekkor adományozta a koronát, Szent László fejereklye tartó-

ja, a mostani elődje diszitására. A régi tartó 1406 előtt pusztult el egy tűzvész alkalmával; az új mellszobor Zsigmond-kori (Győr, székesegyház). /25/ A korona közben elveszthette eredeti jelentőségét, tehát a temetésre kiemelték a kincstárból, mely eljárás nem is egyedülálló eset. /26/

A mitrán levő lilium, a harmadik korona maradványa nincs belekomponálva a diszitésbe, tehát minden bizonnyal utólagos applikáció. Kérdés, honnan származik? E ponton csak feltevésekre hagyatkozhatunk, de kétségtelen, hogy több uton is kerülhetett Magyarországról. Az újabb szakirodalomban szereplő adományozó hölgy Cillei Ulrik, a magyar történelem könyvek ármányos és sötét nagyura felesége volt, Zsigmond sógornője. /27/ Tehát a korona (vagy töredék) a 15. században is származhatott innen. Mint tudjuk, a Cillei család magyarországi kapcsolatai ennél korábbi keletiek: a család egyik őse, Ulrik jelen volt például Zárában is, 1345-1346 folyamán, Nagy Lajos kíséretében. A mitrát korábban a Krusedol-monostorban, a szerémségi szerb ortodoxia egyik vallási központjában őrizték, lehetséges tehát, hogy a korona a kolostor kincstárában volt. Az utolsó önálló középkori szerb uralkodók a Brankovics despoták, Cillei Ulrik feleségének családja. A Krusedol-monostort szoros szálak fűzték a szerb despotákhoz, kik a Szerémséget a magyar királytól bírták; ismét egy újabb szál a korona-töredék felderíthetetlen útján, mely Magyarország felé vezethetne. Nagy Lajos király és anyja igen bőkezű donátorok voltak. Az energikus Łokietek Erzsébetnek a maga korában e téren egyetlen méltó párja a másik özvegy, Jeanne d'Évreux francia királyné. Łokietek Erzsébet mecénási tevékenységével újabban Ewa Śnieżyńska - Stolor foglalkozott részletesebben. /28/ Ő állapította meg, hogy magyar Anjou eredetű a czestochowai kegykép is. /29/ Ugyancsak ő hívta fel a figyelmet arra, hogy egykor a krakkói székesegyházban is volt a máriacelli és az aacheni adományokhoz hasonló, zománcos lemezborítású, cimeres keretű Madonna-kép: *Tabula... imaginis beatae Virginis cum puero lammis cum smalcz argenteis mauratis lammis ornata, preter imaginem armis Regni Poloniae quatuordecim per circulum eius cum smalcz et Hungariae ornata* - írja az 1575-ös leltár. /30/ A mű elveszett, de nem maradték nélkül. A krakkói székesegyház arany koronakeresztjén, mely két 13. századi magyar hercegnő esküvői koronájának foglalatául készült, telálható néhány részlete. /31/ A két korona részei mellett különböző koru és eredetű ékszer-töredékek kerültek a keresztre, nyilván különböző időpontban, a letöredezett eredeti diszités helyének kitöltésére. Közük három, eddig meghatározhatatlan rendeltetésű töredékes ékszer. /32/ Az ékszerek négyzetesen elrendezett egységek, középen nagyobb, négy oldalon négy kisebb, magas, négyzetes foglalatú kövel; a sarkokon hármas gyöngycsokrokkal és kicsiny, simán foglalt kerek kövekkel; váltakozva elrendezett zöld és vörös drágakövekből összeállítva. A finom drágaköcsokrok tökéletesen azonosak azokkal, melyek az aacheni kincstár két Máriát a kis Jézussal ábrázoló tábláján helyezkednek el, Mária nimbuszán, mindkettőn hat-hat darab. /33/ A keresztben található még egy négyzetes kőfoglat, melynek recés szélű alsó fele hiányzik; vagy hasonló darab középső része volt, vagy a kis Jézus dicsfényének egyszerűbb diszéből egy. /34/ A két ezüstborítású táblát (*duas tabulas argenteas coopertas*) 1367 előtt küldte a magyar király az aacheni kápolnának. /35/ A magyar Anjou kegyképek műfajában, stílusában és a foglalatok jellegében határozottan felismerhető a Károly Róbert udvari művészetével importált,

itáliai-francia impulzus. A képekkel kapcsolatban ismételten felhívom a figyelmet, hogy hasonlóak a Valois-kincstárakban is előfordulnak ebben a korban; V. Károly ágyának fejénél például: ung tableau de boys, que l'on pend au chevet de Roy, ouquel a ung demy ymage de Nostre Dame, garny et couvert d'argent doré, et entour son dyadesme menue pierrerie, et est armoyé autour des armes de Cézille et de Hongrie. /36/ Másik példányt 1404-ben irták le, Merész Fülöp herceg, az első burgundi Valois hagyatékában: ung tableau de bois ouvrant a trois fueillés dont le champ est d'argent esmaillé aux armes de Cecille, esquelz sont trois demis ymaiges de peinture que on dist que saint Luc fist, de Nostre Seigneur, Nostre Dame et saint Jehan, desquelz ymaiges les diadesmez sont d'or garniz de perrerie... et est bordé ledit tableau d'argent doré, esmaillé des armes de Jherusalem, Hongrie et Secille, et le donna monseigneur de Berry a mondit seigneur. /37/ A cimerek arra mutatnak, hogy a képek a magyar trónigénnyel újra meg újra jelentkező első szicíliai Anjou család tagjaitól származhattak a Valois-khoz. /38/ Nem magyar adományok, de jelzik, hogy a műfaj a család mindkét ágában szerepet játszott. A magyar udvar képadományai úgy látszik különben is kegyhelyeknek készültek. /39/ Hat vagy hét, nemcsak hasonló, de esetenként hajszálnyira azonos ajándék kegykép Aachenben, Máriacellben, Krakkóban és egykor Bariban és Rómában, három egyforma korona Zárában, Nagyváradon és Krusedolban; majdnem szériákról beszélhetünk. /40/ Ha ehhez még hozzátesszük, hogy talán egykor Máriacellben is volt korona, valamint, azt, hogy az aacheni palástdisz pár is két, alig eltérő példányban maradt ránk, feltétlenül a magyar Anjou udvari művészetnek egy speciális vonására kell gondolnunk. A körülményeket tekintve ez a jelenség eléggé egyedülálló, mert ha széria jellegű sorozatról van szó, elsősorban egy műhely kereskedelmi célzatu tevékenysége vehető gyanuba, soha a megrendelő kívánsága. Itt két oka lehet: kis számu, az udvar hagyományokhoz kötődő igényeit és előírásait kielégíteni tudó mester gárda egyrésztől, s meghatározott reprezentációs eszközökhöz ragaszkodás másrésztől. Nagy Lajos király – talán erélyes és tevékeny anyja sugallatára – bizonyos fokig Károly Róbert udvari művészetének hagyományait konzerválta. Ebből a szempontból viszont nem egészen társtalan ez a jelenség: hasonló "konzervativizmus" megfigyelhető a burgundi udvar kései művészetének bizonyos vonásaiban is.

FÜGGELÉK

Az alább felsorolt emlékek nem szerepelnek HAHNLOSER, illetve utóbb KRAFT összeállításában. /41/ A zárai koronán, a Kantakuzénos-mitrára helyezett töredéken és az egykori krakkói kegykép maradványain kívül, melyekben a doigozatban bővebben esett szó, a többit itt csak felsorolom, abban a reményben, hogy ezzel hozzájárulok egy majdani kataiógushoz, illetve az emlékek összefüggő történeti feldolgozásához.

Cibórium-oltár csucsán levő kereszt és az oltár talapzata (New York, Pierpont Morgan Library). Párizs, 14. század 2. negyede. /42/ Arany liliomos korona egy ága ronde-bosse zománcos csüngő eredeklyetartóra illesztve (Barcelona, Székesegyház Kincstára). 14. század közepe. /43/ Háromszöges kompozíciójú arany ékszer (egykor: Nürnberg, Germanisches Nationalmuseum). Igen közel áll az aacheni képek díszítéséhez, illetve a krakkói töredékekhez. /44/ Szent György fejereklyetartójának homlokpántja (Chieri, Chiesa di S. Giorgio). 13-14. század fordulója. A kérdéses részlet a 14. század közepénél korábbi nem lehet. /45/ Szent Donát fejereklyetartójának mitráján, a középső sávon (Bari, Archivio Capitolare). 14. század /46/ Liliomos korona Santa Permerina fejereklyetartóján (Cividale, Museo Archeologico). Velencei munka, 1400 körül. /47/

Csuklós pántkorona Szent András apostol fejereklyetartóján (1462-1964: Pienza, 1964-től: Patrasz). Balkáni munka, 15. század eleje. Szent András apostol fejének ereklyéjét Konstantinápolyból Palailogosz Tamás Patraszra vitte, s onnan Rómába. 1462-ben II. Pius pápa ünnepélyes translatiával a Szent Péter székesegyházba vitette az ereklyét, új tartóba helyezve. A régi tartót egy particulával Pienza kapta; ezzel a régi primitív fejereklyetartóval küldte vissza VI. Pál az ortodox görög egyháznak, Patraszra. /48/ A csuklós pánt a régi fejereklyetartót díszítette. A majdnem négyzetes lapokból összeállított pánt egy elemének díszítése a sarkokon egy-egy négyzetes kő, középen recézett szélű nagyobb ugyancsak négyzetes foglalat, kinyuló csapjain négy szem gyönggyel, mely a római Keresztelő Szent János fejereklyén levő külső koronára emlékeztet. /49/ A pánt véleményem szerint 14. század közepénél későbbi nem lehet. Néhány kő Szent Emerita fejereklyetartójának koronáján (Chur, Székesegyház Kincstára). Svájci munka. 15. század eleje. /50/

Alighanem ebbe a csoportba tartozik az egykori liege-i domonkosok túske-ereklye-tartója is (jelenlegi őrzési helye ismeretlen). /51/ Valószínűleg liège-i munka, 14. század. /52/

JEGYZETEK

/1/ Legutóbb a liliomok tipológiájával: VATTAI E.: A margitszigeti korona, Budapest Régiségei, XVIII-1958, 197-199. 8. kép.

/2/ A királysírt 1755-ben Charles de Canon, Marquis de Ville, a nagyváradai várparancsnok találta meg, s elküldte Mária Teréziának két részletben. A korábbi nagyobb küldemény kísérő levele elveszett, a második levél, melyben említi, hogy encore une piece de la couronne előkerült, megmaradt (1755. júl. 17.). Ebben a levélben vetette fel a Mária király-konjekturát: L'agraffe qui j'ai envoyé aussi la poste precedente, me confirme encore que le tombeau est celui d'une femme. A leleteket Mária Terézia Joseph de France-nak, a cs. és k. Kincstárak és Képtárak főigazgatójának adta át, az említett levéllel és a lelőhelyet ábrázoló rajzzal együtt. France jegyezte fel, hogy az első küldeményben volt une espece de boucle d'or après quoy pend un dragon avec des elles d'or masif et emailié, peze environ 12 ducats. Később még textiltöredéket kapott: un brocard de soye avec de l'or frisée. Utóbbiakról ezután semmi hír, a koronáról és globusról még 1871-es feljegyzés tudósít, miszerint ezelőtt az időpont előtt ismeretlen körülmények között rosszul restaurálták. Ma is ebben az állapotában van, kivéve azt, hogy a gyöngyök ezután tűntek el a koronáról végérvényesen. ZIMMERMAN, H.: Schatzkammer des Allerhöchsten Kaiserhauses, Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen,

XVI-1895, 12618. sz. V. ö. SIKLOSSY L.: Műkincseink vándorútja Bécsbe, Budapest, 1919, 199. és FORSTER GY. (szerk.): III. Béla magyar király emlékezete, Bp. 1900, 304-306

/3/ A korona és az országalma az 1933-as velencei egyezmény értelmében kerültek vissza Magyarországra. VARJU E.: A bécsi magyar örökség, II. Iparművészeti tárgyak és fegyverek, Magyar Művészet, 1933, 270.

/4/ 1.2. j.; Mérete: 8,2x4,9-5,1 cm; a pánt sz. 2 cm. A kövek jelenleg: 1./ Három zöld kő a liliomon, hiányzik a jobboldali. 2./ Négy zöld kő a liliomon. 3./ Csak az alsó zöld kő a liliomon. 4./ Négyzetes foglalatú zöld kő a liliom közepén, lent és jobbra egy kerek vörös. 5./ Középső zöld kő és három vörös, hiányzik a bal oldali vörös kő. /6/ Középső zöld kő, jobbra és lent egy vörös kő. A pánt minden foglalatú üres. V. ö. CZOBOR B.: A nagyváradi liliomos nyílt korona és országalma, in III. Béla magyar király emlékezete, 223-225.

/5/ A korona tudtommal nem publikált; anyagára, méretére, a kövek milyenségére vonatkozó felvilágosítást nem kaptam. A fényképet (P. Maršić építész felvétele, Zára, 1957 - Roma Gabinetto Fotografico Nazionale, Serie F. No 26525) Carlo Bertellinek köszönöm.

/6/ Az ereklyetartó Nagy Lajos király feleségének, Boszniai Erzsébetnek fogadalmi ajándéka, de homlokfalán a király neve is rajta van. Készült 1377-1380 között. CZOBOR B. - SZALAY I.: Magyarország Műkincsei, I. Budapest, 1901, 156-159, XII-XXIV. tábla, 194, 195. kép. - DERCSENYI D.: Nagy Lajos kora, Budapest, é. n. (1941) 21-22, 46-47, képe 22, 46 lapon. A mesterről: PRAGA, G.: Documenti intorno all'Arca di San Simeone in Zara e al suo autore Francesco di Milano, Archivio Storico per la Dalmazia, 1930, fasc. 53.

/7/ Kat. Mittelalterliche Kunst Serbiens, Staatliche Museen zu Berlin, Frühchristlich-Byzantinische Sammlung, 69 sz. - Korábban a szerémségi Krusedol-monostorban, ahol másik diszes mitra is volt. Azt tartották róluk, hogy Brankovics György másik lánya, Mara, II. Murad szultán felesége küldte őket 1456-ban testvérének és Jelena sógorodjének, mikor Lázár fivére despotá lett. Jelena hamarosan megözvegyült (1458) és ide vonult vissza. CZOBOR - SZALAY, II. Budapest, 1901, 317. igen jó illusztrációja: LIII. tábla.

/8/ Ez az entredeux; viszonylag kései fejlemény a koronák történetében. L. a müncheni Kincstár koronáját: 21. j.

/9/ A csucsdiás gyöngy tartója ma már csak egyetlen liliomon maradt meg épségben.

/10/ Az én számozásom szerint a hatodik liliomon. L. 4. j.

/11/ Il Tesoro di San Marco opera diretta da H. R. HAHNLOSER, La Pala d'Oro, Firenze, 1965, 102-103. LXXXI. tábla.

/12/ KRAFT, K.: Ein Reliquienkreuz des Trecento, Pantheon, XXIX-1971, 102-112.

/13/ A 13. századi emlékekről: KOVÁCS, É.: Über einige Probleme des Krakauer Kronenkreuzes, Acta Historiae Artium, XVII-1971, 231-268. Egy másik, ezzel a kőfogalattal módosított párhuzamos, speciális jelenségről: KOVÁCS, É.: Cathonus in modum firmalium (kézirat). KRAFT tulajdonképpen az itáliai tényezőt, s nem veszi figyelembe, hogy a magasra emelt követ szabadon hagyó à jour-foglalás párizsi ujítás a 14. század második felében. Francia munka az általa trecento műnek tartott kis kereszt is. Ez a foglalás mód társul gyakran a ronde-bosse zománcos művekhez is. Bővebben: KOVÁCS É.: A Mátyás-kálvária és a ronde-bosse zománc fénykora Párizsban (kézirat).

/14/ KRAFT, 3. kép és HAHNLOSER, LXXII. tábla

/15/ A müncheni 11 liliomos tagból álló aranyozott ezüst korona a középkorban a bambergi székesegyház Kunigunda császárnőtől származó pántkoronájával volt összeszerelve. A samirokat három helyen álló oroszlán rejti el; ezért Hollandi Margit, Bajor Lajos császár második felesége (+1356) ékszerének tartják. Az oroszlánok azonban nem Hollandia címerét

jelentik, hanem a korona díszítéséhez tartozó formai elemek. Eredetileg annyi volt belőlük, ahány lilomos tag, illetve sarnír, melynek elfedésére szolgáltak, ugyanugy mint a liège-i dominikánusok egykori ereklyetartó koronáján az angyalok (Párizs, Musée du Louvre). Kat. Schatzkammer der Residenz München, 3. kiadás. München, 1970, 15. sz. - STEINGRÄBER, E.: Schatzkammern Europas, München, 1968, 27. 7. kép. - Az ereklye maga *email sur basse-taille* díszű ciborium alaku tartóban, melyet Angelo Acciaiuoli firenzei kardinális rendelt; a zománccok után itélve nápolyi udvari művészeti környezetben. A kardinális koronázta Gaetaban Szicília és Jeruzsálem királyává a fiatal Nápolyi Lászlót és feleségét; majd ezután 1394-ig Nápolyban tartózkodott. Az ereklyén két korona, egyik a belső tékához tartozik: aranyozott ezüsből készült, négy kerek foglalatú kövel és három szem gyönggyel díszített liliomai ráhajlanak a tartóra. A másik arany korona leemelhető, 18 sarniros tagból áll. A liliomok a sarnirokba fűzhetők, középkön egy kerek foglalatú kő, a liliomok szimán három magasra emelt gyöngyszem. Az alsó pánton ugyanaz a foglalat mellőli kinyúló karokon négy gyöngyszem díszítés, mely a három magyar koronán és az egykori pienzai Szent András fejereklyetartó fejdíszén. 1. 48. j. - A koronákat és az ereklyetartót közzétette: TOESCA, I.: *Il reliquiario della testa di San Giovanni Battista nella Chiesa di San Silvestro in Capite a Roma*, Bolletino d'Arte, 1961, 307-314. A koronát apátnői koronának gondolja; viszont nem ismerem ez ügyben tett másik javaslatát (GAYNOR, J. S. - TOESCA, I.: *S. Silvestro in Capite, Le chiese di Roma illustrate*, Roma, 1963. 114-118.); de önkéntelenül is felmerül a kérdés, hogy nem lehetnek-e nápolyi ajándékok a koronák?

/16/ IV. Károly 1374-1378 között átalakította a korona lilimos tagjait, meghagyva a korábbi belső keresztpántot. Legutóbb: GIBULKA, J.: *Les joyaux du couronnement*, Prága, 1969, 49-52. A keresztpántot a jellegzetes, itt tárgyalt idomfoglatatok díszítik, a lilimos lapok válogatott, magasra emelt kövei a jour helyezkednek el. Nagyon elképzelhető, hogy az átalakítás V. Károly francia király híres koronájának hatására történt. Ezt ugyanis a császár párizsi látogatásakor látni kívánta és nagyon megcsodálta: *la tint et regarda moult longuement partout et y pris grant plaisir, puis la vaila et dist que somme tuote oncques en sa vie n'avoit veue tant si riche et noble pierrerie ensemble* - írja Christine de Pisan, *Le Livre des fais et bonnes meurs du sage roy Charles V. II.* kötet. ed. Solente, E. Párizs, 1939, 126. Az V. Károly rendeletére készült korona részletes leírása: Labarte, J.: *Inventaire du mobilier de Charles V*, Párizs, 1879, 1. sz.

/17/ KOVÁCS É.: *Árpád-kori ötvösség*, Budapest, 1974, 45. sz. (korábbi irodalommal).

/18/ STEINGRÄBER, E.: *L'arte del gioiello in Europa*, Firenze, 1965, 73. kép.

/19/ DERCSENYI, 22.

/20/ L. 16. j.

/21/ Kat. Schatzkammer der Residenz, 16. sz. Az egyes részek megnevezése egykori francia forrásokból. Pl. a pálcák: *une grant couronne... en laquelle a six florons tous pareilz... Et y a six bastonnetz ou charnières, dont en chascun a deux grosses perles et ung dyamant*. Labarte, 4. sz.

/22/ A globust megkérdőjelezve újabban 1301-re keltezi: Vajay Sz.: *L'heraldique, image de la psychologie sociale*, Atti dell'Accademia Pontaniana, XVI-1967, XII. tábla, 19. kép. A palástdíszekről: KOVÁCS É.: *Két 13. századi ékszerfajta Magyarországon*, *Arts Hungarica*, 1973, 87. 21-22. kép. Hasonló rendeltetésű ékszereknek tartja, de Lokietek Erzsébet tulajdonából: ŚNIEŻYŃSKA - STOLOŃ, E.: *Andegawęskie dary żłotnice z herbami Polskimi w Kaplicy Węgierskiej w Akwizgranie*, *Folia Historiae Artium*, IX-1975, 28-29. 6-7. kép. A palástdíszeket 1370 előttre keltezi, mikor Lajos még nem volt lengyel király; tehát csak az anyakirálynőéi lehettek a magyar-lengyel címerpárok. A címerkérdés a többi ajándékot is érinti, legalábbis a Henrik apát 1367-es levelében felsoroltakat. A szerző ezeket is Lokietek Erzsébet és fia közös ajándékának tartja, így a két Mária-képet is. A közös adományozás végeredményben elfogadható, de a palástdíszek finomabb keltezéséhez (1350-1360) nem elégséges a címerek átlukasztott tornapajzs formája, amire Śnieżyńska-Stolot hivatkozik.

/23/ Ed MORANVILLE. L.: Inventaire de l'orfèvrerie et des bijoux Louis I duc d'Anjou, Párizs, 1906.

/24/ Robert Károlyt részben arany ékszerekkel ravatalozták (1342): gemmatum diadema, item ensis aureaque calcaria ac cetera regis insignia aderant, Antonii Bonfinii Rerum Hungaricarum Decades, 7. kiad. Ed. C.A. Bel, Lipcse, 1771, 333. - Az Anjou-hölgyek reprezentációs koronái olyanok lehetnek, mint amilyent Lippo Vanni ábrázolt Łokietek Erzsébet fején (Joe and Emily Lowe Art Gallery in Miami - Florida). Legutóbb közli a kép korábbi irodalmával ŚNIEŻIŃSKA - STOLOŦ, E.: Die Ikonographie der Königin Elisabeth, Acta Historiae Artium, XVII-1971, 17-25. 4. kép. A budai klarissák még a 18. században is őrizték alapítónőjük drágaköves arany koronáját. NÉMETHY, L.: A budai klarissák leltárai, Egyházművészeti Lap, 1881, 206-207. Vattai, 194, 25-26. j.

/25/ Egyébként semmi bizonyíték arra, hogy a 15. századi fejerekljetartóját megelőző foglalat az erekljének valóban fej-, vagy mellkép-alaku volt. Mindenesetre az ereklje közvetlen foglalat a Anjou-kori, és alapjában bizánci eredetű formájával emlékeztet a római Keresztelő Szent János fejereklje foglalatára is. (L. 15. j.) A típusról: RÜCKERT R.: Zur Form der byzantinischen Reliquiare, Münchner Jahrbuch der bildenden Kunst, VIII-1957, 7-36. - A győri fejerekljetartóban őrzött, 1370 körül keltezett calotte-on is lehetett a nagyvárad i korona. FORSTER. 310-311. 192.-193. kép. Egyébként teljesen megalapozatlan László Gyula elmélete a III. Béla királyt ábrázoló fejről, a tartó 13. századi vésett alju zománcmimeréről és az Anjou-kori bizánci császárpalástot utánzó sodronyzománc-pótlásokról. LÁSZLÓ GY.: Szent László győri erekljetartó mellszobráról, Arrabona, 1965, 157-209. A fejerekljetartón csak 15. századnál későbbi részletek vannak, nem korábbiak. A sodronyzománc ekkora felületen s annak speciális változatában (Email mit Folieneinlage) nem képzelhető el a 14. században; cimereket pedig minden sodronyzománcos tárgyon vésett alju technikával készítettek, egész egyszerűen azért, mert sodrony-zománccal ez nem valósítható meg. Tehát a cimeres lap egykor a herma melldíszének többi zománclemezével. V. Ö. STEINGRABER, E.: Studien zur Venezianischen Goldschmiedekunst des 15. Jahrhunderts, Mitteilungen des Kunsthistorischen Institutes in Florenz, X-1962, 163. Véleményem szerint a Szent László fejerekljetartó László Gyula által is jelzett hasonlósága az aacheni Nagy Károly fejerekljetartóval egyazon alaptípus követésével magyarázható. Grimme, E. G.: Der Aachener Domschatz, Aachener Kunstblätter, 42/1972, 69. sz. Nevezetesen Szent Lajos királynak egykor a párizsi Sainte-Chapelle-ben őrzött büsztt-erekljetartójával, melyet Szép Fülöp király megrendelésére 1306-ban fejezett be Guillaume Julien párizsi mester. A művet 1791-ben beolvastották; emlékéit csak egy metszet őrzi és egyetlen töredék a büszttöt borító émail de plique zománcos lapokból (Párizs, Cabinet des Médailles). A Szent Lajos-herma a koronás dinasztikus szent ugyanolyan patétikus felnyílt száju ábrázolása volt, mint a két későbbi hasonló tárgy; ez a zománccal borított büsztt első példája is. ENLART, C.: L'émaillerie cloisonnée à Paris sous Philippe le Bel et le maître Guillaume Julien, Fondation Eugène Piot, Monuments et Mémoires, 29-1927: 28, 36-42. a metszet: 49. lap. Zsigmond nemcsak az aacheni példányt, de a párizsit is láthatta, 1416-ban. Windecke külön is felsorolja az erekljéket, melyeket utaztában a római királlyal együtt meglátogatott: így a Sainte-Chapelle-ben őrzött töviskorona-erekljét. Ed. ALTMANN, W.: Eberhart Windeckes Denkwürdigkeiten, Berlin, 1893, 201.

/26/ III. Béla sírjában egy javított körmeneti keresztcske volt. KOVÁCS, É.: Die Grabinsignien König Bélas III. und Annas von Antiochien, Acta Historiae Artium, XV-1969, 11-13. 7. kép.

/27/ V. Ö. 7. j.

/28/ L. 22. j.

/29/ A töredékes és rongált kép szerint Simone Martini köréből való a 14. század első negyedéből. Azonosítja Łokietek Erzsébet hagyatékában leirt Mária-képet tartalmazó arany és ezüst borítású plenariummal, melyet az özvegy királynő végrendeletében menyére hagyott (kelt 1380-ban; Budapest, Magyar Országos Levéltár, DI 6692). A Szent Lukács festette Mária-képet szerint Erzsébet Olaszországból hozta, ott kaphatta, s talán unokája

Hedvig lengyel királyné révén jutott mai helyére. ŚNIEŻIŃSKA - STOLOŦ, E.: Geneza, styl i historii obrazu Matki Boskiej CzeŦstochowskiej, Folia Historiae Artium, IX-1973, 5-44. (francia kivonattal).

/30/ ŚNIEŻIŃSKA - STOLOŦ, E.: AndegaweŃskie, 25. 25. j.

/31/ A kereszt rekonstrukciójáról és a két korona eredeti tulajdonosairól, Kunigunda és Konstanza hercegnőkről, IV. Béla lányairól: KOVÁCS, É.: Über einige, 232-238, 246-250.

/32/ KURRAS, L.: Das Kronenkreuz im Krakauer Domschatz, Nürnberg, 1963, 5. 7, 14.-16. kép.

/33/ GRIMMÉ, 83.-84. sz. 97.-98. kép.

/34/ KURRAS, 5. 15. kép. De lehet, hogy a nimbuszt ezuttal ovális foglalatok díszítették, ezekből is található három a kereszt alsó szárán, ibid. 15.-16. kép.

/35/ FEJÉR G.: Codex Diplomaticus, I.IX. vol. IV. 91.

/36/ Labarte, 1778. sz. V.ö. KOVÁCS É.: Későközépkori francia inventáriumok magyar vonatkozásai, Művészettörténeti Értesítő, 1972, 120. Labarte szerint Szicíliai Margitnak, II. Károly lányának, Charles de Valois első feleségének tulajdonából.

/37/ DEHAISNES, Chan.: Documents et extraits divers concernant l'histoire de l'art dans la Flandre, l'Artois et le Hainaut avant le XVe siècle, 2. rész. Lille, 1886, 833. Ismét egy Szent Lukács kép (Déesis!) 1. 29. j.

/38/ Felmerül, hogy Jean de Berrynek a sokat vitatott kínai porcelán kancsó egykori tulajdonosa, valamelyik Nápolyi Johanna adományozta, mindenesetre olyan valaki, aki Magyarország, valamint Szicília és Nápoly valóságos, vagy pretendens uralkodója volt. A magyar Anjoukra ez nem illik, mivel ők Jeruzsálem címerét nem használták. A kancsóról (Dublin, National Museum of Ireland) újabban annak felfedezője: LANE, A.: A Gaignières-Fonthill váza - egy kínai porcelán az 1300 körüli évekből, Művészettörténeti Értesítő, 1967, 35-43. Közben a vázát megfosztották zománcos aranyozott ezüst címerdiszes foglalatától. A francia szakirodalom álláspontja szerint a foglalat I. Nápolyi Johanna, András magyar herceg rossz emlékü felesége számára készült, aki mint Provence grófnője ismerhette Jean de Berryt, fiatalkorában Languedoc kormányzóját. Innen hasonló jelmondatuk, mely bővebb és egy Eustache Deschampsnak tulajdonított vershez közelebbi formában rajta volt a váza foglalatán: Le temps est venu Dieu en soit loé. Se est j'en cay; JEHANE nevével. A foglalat így 1382 előtt készült volna. Moranvillé, CIV-CV. 1. A magyar szakirodalomban hagyományos álláspont Nagy Lajos nevéhez fűzte a tárgyat. Lane dolgozata nyomán Krišztinkovich Béla szólott hozzá tárgyi tévedésekben bőveledő dolgozatában a kérdéshez; szerinte a foglalatot II. Johanna készítette: In. Művészettörténeti Értesítő, 1969, 187-192. Mindazonáltal a végeredményt teljesen elvetni nem lehet, de egy címertörténetben járatos kutatónak kellene revidálni végre a címerek kérdését. A címerektől függetlenül művészettörténeti szempontból az I. Johannának való attribúciót látom inkább reálisnak.

/39/ V. Károly királynak (nyilván a házassági tárgyalások idején) le roy de Hongrie... maint beaulx arcs et aultres choses lui envoya. Christine de Pisan, II. 83. (Egyébként a híres francia író nő csillagász-orvos apját V. Károssal egyidőben Nagy Lajos is meghívta udvarába) ibid. III.

/40/ A Mária koronázását ábrázoló harmadik kép csak a 15. században került az aacheni templomba (II. Ulászló ajándéka?); de kétségkívül ugyanabból a sorozatból való. Grimme, 82-84. sz. 96.-98. kép. LIPINSKY, A.: Das Schatzkammerbild in der Wallfahrtskirche in Mariazell, Alte und Moderne Kunst, 13-1968, 2-7. Bariban, a Szent Miklós templomban a templom 1362-es leltára szerint magyar címeres domborművű Szent Miklós ikon volt, Nagy Lajos, vagy anyja adománya: Ycona una de argento cum ymagine Beati Nicolai

induti pontificaliter de opere elevato cum mitra et crocea de argento fixo super lignum cum una imburdatura de argento deaurato circumcirca cum ymaltis tresdecim ad arma Regis Ungarie retro ipsam cum armis eisdem, altitudinis palmarum trium. ROGADEO, E.: Il tesoro della Regia Chiesa di San Nicola di Bari nel secolo XIV, L'Arte, V-1902, 327. 100. sz. V.ö. Balogh J.: Magyar cimeres ereklyetartó az apuliai Bariban, Henszlmann-Lapok, 1927. 3.sz. - Rómában. a Szent Péter templomnak Tabulam argenteam, gemmis adornatam, Sancti Petri, principis apostolorum effigiem, eleganter exsculptam referentem adott Erzsébet. FEJÉR G.: Codex diplomaticus, IX/1. 113. V.ö. ŚNIEŹIŃSKA -STOLOT, Geneva, 39-40. Talán hasonló koronát kapott a máriacelli Kegymadonna is: azért ábrázolják koronákat felajánlva később a donátorpárt. WONISCH, O.: Mariazell, München, (é.n.) Stuckfiguren in Kuppelraum képfelirat.

/41/ L.11, 12. j.

/42/ STEINGRABER, E.: Ein Reliquienaltar König Philipps V. und Königin Johanna von Frankreich, Pantheon, XXXIII-1975, 94-95. 8. kép.

/43/ AINAUD, J. - CUIDOL, J. - VERRIÉ, F. P.: La ciudad de Barcelona, Catálogo monumental de España, Madrid, 1947, 83. 532. kép.

/44/ BASSERMANN-JORDAN, E.: Der Schmuck, Leipzig, 1909. 108 (jobb oldali) kép. KURRAS. 5. 12. j.

/45/ VIALE, V.: Gotico e Rinascimento in Piemonte, 2ª Mostra d'Arte a Palazzo Cassignano, Torino, 1939, 257. képe. 260. tábla. Kovács, É.: Kopfreliquiare des Mittelalters, Budapest-Lipscse, 1964, 15. kép.

/46/ CARABELLESE, F.: Bari, Bergamo, 1909, 84. képe 80. lap.

/47/ SANTANGELO, A.: Cividale, Roma, 1936, 97.

/48/ CARLI, E.: Pienza la città di Pio II, Roma, 1967, 115, 134-137. 62a. tábla.

/49/ L.15. j.

/50/ BRAUN, J.: Die Reliquiare des christlichen Kultes und ihre Entwicklung, Freiburg in Br. 1940, 420. GANTNER, J.: Kunstgeschichte der Schweiz, II. Frauenfeld, 1947, 305, 374.

/51/ Az egyenlőszáru kereszt alakú tartóliliomos szárvégződései és a száruk tövében levő, ugyancsak liliomos képletek idomfoglatu kövekből állanak. A tartó magas talpuzaton áll; egykor hozzáérősítve a Szent Lajos király adományának tartott ereklyetartó korona (jelenleg Párizs, Louvre). A korona 13. századi, párizsi eredetét azonban joggal vitatják. DENIS O. P. A.: Un chef-d'oeuvre de l'orfèvrerie mosane au Musée du Louvre, Bulletin du Vieux-Liège, VII-1968, 162. sz.293-298. A francia király adományának csak az ovális kristály tülksereklyetartó látszik, melyet később a keresztbe foglaltak. A liège-i domonkosok kincsei az 1796-ban történt feloszlítás után a száz uralkodó családnak kerültek megőrzésre; 1944 óta, a Louvre-ba jutott korona kivételével nyomuk veszett. Részletes publikációjuk: HELBIG, J.: Res reliques et les reliquaires donnés par Saint Louis Roi de France au couvent des dominicains de Liège, Mémoires couronnées publiées par l'Académie Royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-Arts de Belgique, XLIV-1882.

/52/ A korábbi kis foglatot valószínűleg helyben nagyították meg. 14. századra keltezi és német munkának tartja: GAY, V.: Glossaire archéologique du moyen âge et de la renaissance, I. Paris, 1887 (Kraus Reprint, Nendeln-Liechtenstein, 1974), képe: 503 lap.

Zusammenfassung

UNGARNS ANJOU-KRONEN

Aus einem der Grosswardeiner Königsgraber, vermutlich dem Kaiser-König Sigismunds (+1437), kamen 1755 sechs scharnierte Teile einer silbervergoldeten, mit Rubinen, Smaragden und Perlen geschmückten Lilienkrone ans Tageslicht (Bp. Ung. Nat. Mus.). Mit diesen fast genau übereinstimmend sind neun Lilienstengel in dem Reliquiensarg des hl. Simeon in Zara und solche an der sogenannten Mitra der Prinzessin Kantakuzena (Belgrad, Serbisch-orthodoxes kirchliches Museum). Die Fassung der Edelsteine an der Krone ist erhöht; besonders charakteristisch ist die am unteren Teil angebrachte, der Grundform folgende Fassung in der Mitte. Die historische Situation betreffend ist festzustellen, dass diese Kronen sicher im Kreis des Anjou-Königshofes in Ungarn, vermutlich um die Mitte des 14. Jahrhunderts entstanden sind. Ihrer Bestimmung nach sind sie Geschenke an Gnadenorte bzw. für Reliquien, so wie die zur Verehrung des hl. Ladislaus gestiftete Reliquienkrone in Grosswardein, die später als Grabkrone Verwendung fand.

Ähnliche repräsentative Gaben sind die ebenfalls serienweise hergestellten ikonartigen, mit Metallbeslag geschmückten gemalten Gnadenbilder mit Wappenrahmung. Von diesen sind nur vier Exemplare erhalten geblieben, drei in Aachen und eines in Mariazell (Schatzkammerbild). Die Schriftquellen erwähnen noch weitere, in Bari, Rom und in Krakau. Die Fragmente des letzteren, quadratisch geformte kleine Schmuckstücke, die dem am Nimbus der beiden Aachener Marienbilder befindlichen Schmuck ähneln, finden sich am Kronenkreuz des Krakauer Domschatzes.

Für die Kronen wie für die Gnadenbilder gleicherweise bezeichnend ist die hochstehende Fassung der Steine in geometrischen Formen. Eine erste Aufzählung ähnlicher Denkmäler hat Klaus Kraft veröffentlicht. Ausser den hier detailliert behandelten ungarischen Stücken bringe ich im Anhang eine Liste von weiteren, dieser Gruppe einzureihenden Stücken.

